

INSTYTUT EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ W LUBLINIE

Powstawanie w państwach postkomunistycznych naszego kontynentu wyspecjalizowanych placówek naukowych, poświęconych badaniom narodów i państw Europy Środkowo-Wschodniej — to niewątpliwie jeden ze spektakularnych przejawów renesansu pojęcia i tożsamości historycznej tego makroregionu. W Polsce pierwsza taka placówka powstała jesienią 1991 r. w Lublinie, jako niezależna, pozarządowa instytucja, działająca na prawach stowarzyszenia pod nazwą Instytut Europy Środkowo-Wschodniej. Podstawowym celem Instytutu jest organizowanie badań nad problematyką owego makroregionu, głównie w zakresie nauk humanistycznych, społecznych, politologicznych i prawnych. W najbliższym czasie nastąpi poszerzenie pola zainteresowań placówki o tak różne dziedziny jak: ekonomia, finanse, ekologia, filozofia czy teologia dialogu.

Nasuwa się pytanie, dlaczego właśnie Lublin stał się siedzibą Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, a nie Warszawa czy dawna stolica Polski, Kraków? Przede wszystkim zadecydowało o tym położenie geograficzne Lublina na skrzyżowaniu szlaków różnych kultur i wielu narodów tej części europejskiego kontynentu. Miasto to przez stulecia przyciągało przedstawicieli różnych narodowości i wyznań. Mieszkali w nim: Żydzi, Niemcy, Ormianie, Szkoci, Włosi, Rosjanie i Rusini (dzisiejsi Ukraińcy i Białorusini). Przeważali wszakże zawsze Polacy wyznający katolicyzm. O wyborze Lublina na siedzibę Instytutu przesądziły również takie fakty jak te, że jest on jednym z największych miast Polski, a największym na obszarze międzyrzecza Wisły i Bugu, liczącym obecnie ok. 400 tys. mieszkańców i będącym stolicą województwa oraz siedzibą metropolii rzymsko-katolickiej i prawosławnego biskupstwa chełmsko-lubelskiego. Co więcej, Lublin jest też ważnym ośrodkiem naukowym, ma pięć wyższych uczelni, w tym dwa uniwersytety, co jest swoistym ewenementem nie tylko w skali kraju, ale również Europy Środkowo-Wschodniej. W akademickich uczelniach Lublina wśród studiującej młodzieży jest wielu studentów z różnych państw świata, a zwłaszcza ze środkowego wschodu Europy. Ponadto Lublin jest centrum kultury, oddziaływującym daleko poza własny region. W mieście działają teatry: dramatyczny, muzyczny, lalkowy, Scena Plastyczna KUL, Ośrodek Praktyk Teatralnych „Gardzienice”, Teatr NN, filharmonia oraz, uzyskujący coraz większą rangę, Międzynarodowy Konkurs Młodych Skrzypków im. Henryka Wieniawskiego i Karola Lipińskiego.

Również w przeszłości Lublin odgrywał ważną rolę w życiu politycznym, gospodarczym i kulturalnym kraju. Dzieje miasta sięgają początków kończącego się właśnie tysiąclecia. Decydującym czynnikiem dla przekształcenia się Lublina z osady targowej w gród, było powstanie tutaj na przełomie XII w. i XIII w. ośrodka władzy państwowej i kościelnej. Formalnie prawa miejskie Lublin otrzymał od króla Władysława Łokietka w 1317 r. Znaczenie miasta poważnie wzrosło w czasach jagiellońskich, kiedy to Lublin stał się ważnym centrum wymiany handlowej pośredniczącym pomiędzy z jednej strony Litwą i Rusią a miastami Polski, Śląska i krajów Europy Zachodniej — z drugiej. Wówczas też wysoką rangę zdobyły sobie słynne jarmarki lubelskie. Od 1474 r. Lublin zostaje stolicą województwa.

Apogeum rozwoju miasta w dawnej Polsce przypada na okres od XV w. do połowy XVII w. W Lublinie odbywają się sejmy i sejmiki szlacheckie. Na sejmie w 1569 r. zawarto unię polsko-litewską, łączącą w jeden organizm państwowy Polskę i Wielkie Księstwo Litewskie. Ów akt międzynarodowy przeszedł do historii pod nazwą Unii Lubelskiej. Doniosłym faktem dla miasta było powołanie w nim przez króla Stefana Batorego najwyższej instancji sądowej dla całej Małopolski, pod nazwą Trybunał Koronny. Lublin odgrywał także istotną rolę w ruchu reformacyjnym, a z chwilą utworzenia szkół jezuickich w końcu XVI w., stał się ważnym ośrodkiem edukacyjnym.

Okres od połowy XVII w. zaznaczył się niekorzystnymi dla miasta wydarzeniami. W 1795 r., w następstwie trzeciego rozbioru Polski Lublin zajmują Austriacy. Na początku XIX w., po zmianach politycznych Lublin zostaje stolicą departamentu w Księstwie Warszawskim (1810 r.) natomiast w Królestwie Polskim (1815 r.) — ponownie stolicą województwa, a od 1837 do I wojny światowej — stolicą guberni. Trzeba stwierdzić, że w dobie rozbiorów Lublin doświadczył wszystkich konsekwencji utraty przez Polskę niepodległości i niepomyślnych kolei losu pod rządami zaborców, chociaż w czasach Królestwa Polskiego zaznaczył

się pewien rozwój gospodarczy i kulturalny miasta. Polacy nie mogli jednak pogodzić się z coraz silniejszą rusyfikacją, prowadzoną nieprzerwanie przez władze carskie w Królestwie Polskim. Stąd też mieszkańcy Lublina włączyli się aktywnie do powstania listopadowego, skierowanego przeciwko rosyjskiemu zaborcy. Fiasko tej insurekcji sprowadziło na ludność miasta ostre represje w postaci kontrybucji, konfiskat, aresztowań i zsyłek na Sybir. Sytuacja ta powtórzyła się po 1864 r., po upadku kolejnego powstania, powstania styczniowego. Jednakże mimo wzmożonej rusyfikacji caratu w drugiej połowie XIX w. zarysowały się korzystne przeobrażenia w dziedzinie gospodarki miasta. W 1877 r. wybudowano linię kolejową łączącą Lublin z Warszawą i Kowlem, rozpoczęły działalność nowe fabryki, młyny, garbarnie. Ponadto dzięki inicjatywie i ofiarności wielu luminarzy Lublina rozwijało się tutaj bujnie życie umysłowe i kulturalne.

Po odzyskaniu przez Polaków niepodległości w 1918 r. Lublin odegrał szczególną rolę w kształtowaniu zrębów polskiej państwowości. W mieście tym ukonstytuował się pierwszy, niezależny od władz okupacyjnych rząd ogólnopolski, którego przedstawiciele po krótkim urzędowaniu przekazali władzę w ręce Józefa Piłsudskiego. W latach międzywojennych nastąpił dalszy rozwój miasta w zakresie gospodarki komunalnej a także industrializacji (fabryka samolotów, przemysł spożywczy). W 1918 r. ks. Idzi Radziszewski, rektor Akademii Duchownej w Petersburgu, założył w Lublinie Katolicki Uniwersytet Lubelski, co stanowiło doniosłe wydarzenie dla samego miasta, a także dla dziejów kultury i nauki w całym kraju.

Okupacja hitlerowska w czasie II wojny światowej zapisała się tragiczną kartą w historii ludności Lublina, a zwłaszcza Żydów, którzy byli w tym mieście najlicniejszą mniejszością. Pojawili się oni tutaj w średniowieczu i przez kilka stuleci zdolali sobie wypracować mocną pozycję tak z powodu dużej liczebności jak i istotnej roli, jaką odgrywali w życiu gospodarczym i kulturalnym Lublina. Miasto to było znaczącym ośrodkiem kultury i religii żydowskiej, funkcjonowały tu szkoły talmudyczne ze sławną Uczelnią Mędrców Lublina, działali sławni rabini. Kres istnieniu tamtejszej społeczności żydowskiej położyła niemiecka akcja eksterminacji, rozpoczęta w listopadzie 1940 r. W kwietniu 1942 r. Niemcy przystąpili do całkowitej likwidacji Żydów lubelskich zgromadzonych w dwóch gettach, poprzez egzekucje na miejscu oraz deportacje do obozów zagłady w Treblince, Sobiborze, Bełżcu i na Majdanku, gdzie zamordowano ok. 18 tys. osób.

W lipcu 1944 r. Lublin został zajęty przez armię sowiecką, co ułatwiło podporządkowanie miasta siłom promoskiewskim; próby zorganizowania administracji w mieście przez oddziały polskie, pozostające w łączności z rządem londyńskim, zakończyły się niepowodzeniem. Oddziały Armii Krajowej zmuszono do złożenia broni, przywódców zaś aresztowano. Od sierpnia 1944 r. do stycznia 1945 r. działał w Lublinie tzw. rząd lubelski, de facto uformowany w Związku Sowieckim i złożony z polskich komunistów kolaborujących z Kremlem. W epoce PRL miasto i jego mieszkańcy aktywnie współuczestniczyli w zmaganiach z totalitarną władzą komunistyczną, szczególnie zaznaczyło się to w październiku 1956 r. i marcu 1968 r. Z kolei w 1980 r. w Lublinie i należącym do jego aglomeracji Świdniku, doszło do pierwszych na terenie Polski protestów i strajków robotniczych, które były zapowiedzią przełomowych wydarzeń sierpniowych w Gdańsku, Szczecinie i powstania „Solidarności”. Pomimo wszystkich ograniczeń i negatywnych zjawisk, stanowiących następstwo totalitarnych rządów w Polsce, nie sposób nie zauważyć, że w okresie PRL Lublin stał się ważnym ośrodkiem Polski Południowo-Wschodniej, powiększył swój obszar, liczbę mieszkańców i potencjał gospodarczy.

Powyższe, stosunkowo obszerne — jak na materiał informacyjny — przedstawienie dziejów Lublina podyktowane było potrzebą uzasadnienia celowości powołania Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej w tym akurat mieście. Przejdźmy teraz do zaprezentowania osoby inicjatora, założyciela i dyrektora tej placówki naukowej, którym jest prof. dr hab. Jerzy Kłoczowski. Od jesieni 1941 r. był on żołnierzem Armii Krajowej, uczestniczył w powstaniu warszawskim, w którym został ranny i wzięty do niewoli niemieckiej. W latach 1945–1948 odbył studia historyczne na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, zakończone doktoratem w 1950 r. Od końca tegoż roku do dziś pracuje w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Wykładał w wielu uczelniach zagranicznych, m.in. we Francji, Wielkiej Brytanii oraz w Stanach Zjednoczonych. Od 1968 r. jest przewodniczącym Komisji Historii Porównawczej Kościołów PAN. Od 1971 r. — członek Prezydium Komitetu Nauk Historycznych PAN, członek komitetów redakcyjnych licznych serii i periodyków naukowych, Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Historycznego oraz wielu międzynarodowych stowarzyszeń i towarzystw naukowych. Od 1980 r. — wiceprzewodniczący Międzynarodowej Komisji Historii Porównawczej Kościołów (CIHEC), członek Rady Polskiego Instytutu Kultury Chrześcijańskiej przy Fundacji Jana Pawła II w Rzymie (1985–1990). Jest członkiem założycielem Klubu Inteligencji Katolickiej w Warszawie w 1956 r. W 1981 r. kierował uniwersytetem „Solidarności” w Lublinie. W latach 1989–1991 przewodniczył z ramienia „Solidarności” Komitetowi Obywatelskiemu w regionie lubelskim. Senator Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1990–1991 i członek Komisji Spraw Zagranicznych Senatu. Od momentu utworzenia, czyli od 1991 r. kieruje Instytutem

Europy Środkowo–Wschodniej w Lublinie, a także jest dyrektorem reprezentującym Międzynarodową Federację Instytutów Europy Środkowo–Wschodniej z siedzibą w Lublinie. Pełni funkcję przewodniczącego Polskiego Komitetu UNESCO (od 1991 r.), jest także członkiem Rady Wykonawczej UNESCO. Laureat nagrody A. Jurzykowskiego (New York 1989) oraz doktor honoris causa Uniwersytetu w Grodnie (1993 r.).

Jeżeli chodzi o dorobek naukowy profesora Kłoczowskiego, to trzeba stwierdzić, że jest on autorem ponad 600 publikacji naukowych z zakresu dziejów kultury, chrześcijaństwa i kościoła katolickiego w Polsce oraz w innych krajach Europy Środkowo–Wschodniej. Do najważniejszych pozycji wydanych w kraju i za granicą należą: *Wspólnoty chrześcijańskie*, Kraków 1964, *Kościół w Polsce* — redaktor i współautor (t. I i II), Kraków 1968–1970, *Chrześcijaństwo w Polsce* — redaktor i współautor, Lublin 1980, 1992, *Europa słowiańska w XIV i XV w.*, Warszawa 1983, *Od pustelni do wspólnoty*, Warszawa 1987, *Dzieje chrześcijaństwa polskiego* (t. I i II), Paryż 1987–1991, *Zarys dziejów kościoła katolickiego w Polsce* — współautor, Kraków 1986, (Budapeszt 1994 — tłumaczenie węgierskie) *Uniwersalizm i swoistość kultury polskiej* — redaktor i współautor (t. I–II), Lublin 1989–1990, *Histoire du christianisme* — współautor, rozdział o chrześcijaństwie Europy Środkowo–Wschodniej (t. I–IV), Paris 1990–1993, *Storia del cristianismo in Polonia* — redaktor i współautor, Bolonia 1980, *Histoire religieuse de la Pologne* — redaktor i współautor, Paris 1987, *Europa Środkowowschodnia w historiografii krajów regionu*, Lublin 1993.

Co się tyczy działalności naukowo–badawczej Instytutu Europy Środkowo–Wschodniej, to należy skonstatować, że aktualnie realizuje on kilka bloków tematycznych. Jeden z nich stanowi problematyka historii i geografii w ujęciach podręcznikowych, a zarazem zagadnienie potocznej wiedzy narodów Europy Środkowo–Wschodniej o sobie nawzajem, zarówno w kontekście historycznym jak i współczesnym. Zasadniczym celem tych badań jest krytyczne odniesienie się do dotychczasowego stanu rzeczy oraz znalezienie formuł zgodnych z aktualnymi realiami, ułatwiających życzliwe zrozumienie dziejów jednych narodowości przez drugie. Rezultatem poczynionych w tym względzie wysiłków jest finalizowana już praca nad wielotomową historią Białorusi, Litwy, Polski i Ukrainy, przygotowywana pod wspólną redakcją.

Drugi blok tematyczny obejmuje problem społeczeństw Europy Środkowo–Wschodniej w XX w., w tym także problem mniejszości narodowych i religijnych. Trzeba przy tym stwierdzić, że zarówno ciężar gatunkowy jak i złożoność owej problematyki wymagały zaangażowania w jej realizację wielu badaczy o różnych specjalnościach naukowych. Prace wykonywane są w sześciu zespołach — sekcjach problemowych: — statystycznej, historycznej, prawnej, politologicznej, psychologiczno–socjologicznej i teologii dialogu kultur.

Niezależnie od realizacji głównych zadań badawczych, Instytut w dążeniu do upowszechniania swojej nadrzędnej idei — wszechstronnego i pluralistycznego myślenia o Europie Środkowo–Wschodniej, zainicjował stały cykl wykładów pod wspólnym tytułem: Europa Środkowo–Wschodnia jako przedmiot badań nauk historycznych i społecznych. Do wygłaszania wykładów zapraszani są naukowcy różnych specjalności, a także osobistości ze świata polityki i dyplomacji, tak z Polski, jak i z zagranicy. Staraniem kierownictwa Instytutu zorganizowano również kilka międzynarodowych kolokwii, poświęconych problematyce mniejszości narodowych, etnicznych i religijnych oraz tradycji wielokulturowości Europy Środkowo–Wschodniej. Ponadto we własnym zakresie opublikowano kilka pozycji książkowych, głównie materiałów, będących pokłosiem sesji naukowych. Publikacje te tworzą cztery serie wydawnicze: pierwszą są «Materiały Instytutu Europy Środkowo–Wschodniej» (*Ochrona praw mniejszości narodowych i religijnych*, Lublin 1993, *Polityka narodowościowa państw Europy Środkowo–Wschodniej*, Lublin 1993, *Mniejszości narodowe i religijne w Europie Środkowo–Wschodniej w świetle statystyk*, Lublin 1995, *Demokracja lokalna w krajach Europy Środkowo–Wschodniej*, Lublin 1995, *Mniejszości narodowe i religijne w Europie Środkowo–Wschodniej*, Lublin 1993). Druga seria nosi tytuł «Biblioteka Europy Środkowo–Wschodniej» i obejmuje edycje klasycznych już prac na temat tego makroregionu. Dotychczas ukazały się dwie pozycje: profesora Oskara Haleckiego, pioniera badań nad Europą Środkowo–Wschodnią pt. *Historia Europy — jej granice i podziały*, Lublin 1994 oraz profesora węgierskiego, Jenő Szűcsa, *Trzy Europy*, Lublin 1995. Kolejna seria wydawnicza zatytułowana «Spotkania Rzymskie» dotyczy materiałów konferencyjnych z sesji organizowanych w Rzymie: *Belarus, Lithuania, Poland, Ukraine*, Lublin 1994 oraz w Lublinie: *Między Wschodem i Zachodem*, Lublin 1994. Wreszcie ostatnia seria wydawnicza odnosi się do Lubelskiego Konwersatorium „Pogranicze”. Są to publikacje: *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*, Lublin 1993 i *Folklor — Sacrum — Religia*, Lublin 1995.

Należy zaznaczyć, że, pomimo stosunkowo krótkiego czasu działania, osiągnięcia Instytutu są znaczące. Placówka ta uzyskała status ogólnopolski, uznawany zarówno przez odpowiednie agendy rządowe: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Kultury, Komitet Badań Naukowych, jak i różne instytucje międzynarodowe: m.in. Komisję Wspólnot Europejskich i UNESCO.

Wytworzyło się stałe grono współpracowników Instytutu, tak w kraju jak i za granicą. Liczba członków Instytutu wynosi ponad 100 osób z prawie wszystkich środowisk naukowych w Polsce i licznych środowisk polskich za granicą. Warto zauważyć, że Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, jak dotąd, nie zatrudnia badaczy na stałych etatach, grupuje natomiast specjalistów wokół poszczególnych tematów badawczych, koordynowanych przez osoby upoważnione z grona kierownictwa Instytutu, pracowników Sekretariatu oraz niezbędny personel techniczny. Jak wspomniano wyżej, Instytut współpracuje z wieloma instytucjami naukowymi w kraju i za granicą; utworzył sieć komputerową (network) z ośrodkami naukowymi w Pradze, Lille i Rzymie, współdziała z instytutami z Niemiec, Francji, Belgii, Włoch, Stanów Zjednoczonych i krajów Europy Środkowo-Wschodniej.

Ponadto z inicjatywy profesora Kłoczowskiego 19 października 1992 r. w Lublinie powołano Międzynarodową Federację Instytutów Europy Środkowo-Wschodniej, nawiązującą do tradycji Federacji Towarzystw Historycznych Europy Wschodniej, która skupiała uczonych polskich, czechosłowackich, węgierskich, jugosłowiańskich, bułgarskich, łotewskich i fińskich w okresie międzywojennym. Na spotkanie założycielskie przybyli do Lublina przedstawiciele ośrodków badawczych, zajmujących się Europą Środkowo-Wschodnią: z Instytutu Europy Środkowej w Budapeszcie, z Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej we Lwowie oraz z Centrum Badań Humanistycznych i Edukacji im. Franciszka Skaryny w Mińsku. Statut i zasady funkcjonowania Federacji przyjęto na kolejnym spotkaniu, w Budapeszcie 16 lutego 1993 r., na którym ustalono, że Sekretariat Federacji będzie miał stałą siedzibę w Lublinie przy Instytucie Europy Środkowo-Wschodniej, zaś funkcje reprezentowania Federacji powierzono profesorowi Jerzemu Kłoczowskiemu. Aktualnie Federacja zrzesza sześć instytutów na prawach członków rzeczywistych: cztery instytuty założycielskie: z Lublina, Budapesztu, Lwowa i Mińska oraz dwa nowo powstałe: Instytut Europy Środkowej z Bratysławy i Instytut Europy Środkowej i Wschodniej z Pragi. Na prawach członków stowarzyszonych w pracach Federacji uczestniczą; Wydział Nauk Społecznych Akademii Technicznej z Ostrawy oraz Ośrodek Badań nad Tradycją Antyczną w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej przy Uniwersytecie Warszawskim, zaś w charakterze obserwatorów — przedstawiciele środowisk naukowych ze Słowenii, Chorwacji, Litwy, Francji, Niemiec i Stanów Zjednoczonych.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że Federacja ma charakter organizacji pozarządowej, co zapewnia zgrupowanym w niej uczonym z różnych dziedzin i środowisk pomyślny rozwój niezależnych inicjatyw intelektualnych w realizacji wspólnego programu badawczego. Program ten dotyczy węzłowych zagadnień, umożliwiających lepsze, wzajemne poznanie się, wyzbycie się uprzedzeń i stereotypów oraz doprowadzenie do zbliżenia i autentycznej współpracy narodów i państw w Europie Środkowo-Wschodniej. W hierarchii celów, jakie sobie Federacja stawia, naczelnę rolę zajmuje współpraca pomiędzy instytucjami zrzeszonymi, wspólne występowanie na arenie międzynarodowej, rozwój kontaktów pomiędzy środowiskami naukowymi, zainteresowanymi problematyką Europy Środkowo-Wschodniej, jej popularyzacją oraz wymianą naukową pomiędzy członkami Federacji. Istotną rolę w działalności Federacji odgrywają prace nad przygotowaniem nowych podręczników historii z uwzględnieniem subiektywnego podejścia partnerów, lecz zarazem z próbą zharmonizowania różnych wizji historycznych i przewyżczenia sprzecznych ocen. Wcielany jest w życie również program psycho-socjologiczny, mający na celu analizę utartych stereotypów wzajemnego widzenia się narodów Europy Środkowo-Wschodniej. Ogromnym zadaniem badawczym Instytutów skupionych w Federacji jest program „Małe Ojczyzny”, poświęcony historiom narodowym, regionalnym i historii europejskiej. Prowadzone są też prace przygotowawcze nad wspólną, kilkutomową *Encyklopedią Europy Środkowo-Wschodniej*, pomyślaną jako kompendium wprowadzające odbiorców na świecie, a jednocześnie i nas samych w tej części kontynentu w jego złożoność kulturową, narodowościową i wyznaniową oraz tradycje pokojowego współżycia.

Ważnym polem wspólnego działania Federacji Instytutów Europy Środkowo-Wschodniej są spotkania, kolokwia i seminaria naukowe, poszerzające zakres penetracji naukowej o kolejne programy oraz służące celom formacyjnym, tworzeniu wspólnego języka w duchu dialogu i porozumienia, wreszcie nawiązywaniu przyjaznych kontaktów osobistych pomiędzy badaczami w nierzadko rozbitych i podzielonych krajach.

(opracowała E. Znamierowska-Rakk)

JUBILEUSZ PROFESORA PIOTRA S. WANDYCZA

Dnia 20 czerwca 1995 r. na posiedzeniu Zakładu Dziejów Europy XIX–XX w. w Instytucie Historii PAN fetowany był jubileusz 70–lecia urodzin profesora Piotra S. Wandycza, wybitnego historyka polskiego i amerykańskiego, autora wielu fundamentalnych prac i pioniera badań nad Europą Środkowo–Wschodnią w Stanach Zjednoczonych. Uroczystość została uświetniona obecnością Jubilata, przebywającego ówczesnie w Polsce, oraz innych zaproszonych osób.

W imieniu dyrekcji Instytutu dostojnego gościa powitał docent Romuald Wojna, wręczając mu list od nieobecnego w kraju dyrektora IH PAN, profesora Stanisława Byliny. W swym powitalnym wystąpieniu docent Wojna dokonał generalnej oceny dziejopisarstwa profesora Wandycza, akcentując zarówno rzetelność jego prac w zakresie rekonstrukcji faktów i wydarzeń, jak i obiektywizm w ich interpretowaniu. Jako znawca historii Rosji i Związku Sowieckiego, mówca wypowiedź swą zilustrował przykładem monografii Wandycza poświęconej stosunkom polsko–sowieckim w okresie od rewolucji bolszewickiej w 1917 r. do pokoju ryskiego, podpisanego przez Warszawę i Moskwę w 1921 r. Na koniec docent Wojna stwierdził, że postawa patriotyczna, jaką profesor Wandycz konsekwentnie zajmował przez dziesięciolecie swego pobytu na Zachodzie, jak również jego fundamentalne dzieła naukowe, w pełni uzasadniają nadanie mu miana Wielkiego Polaka i zarazem Wielkiego Historyka, wobec którego środowisko historyczne w kraju ma do spłacenia ogromny dług.

Następnie głos zabrał prof. Piotr Łossowski, kierownik Zakładu Dziejów Europy XIX–XX w. i jednocześnie redaktor naczelny rocznika «Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo–Wschodniej». Prezentując bogaty i różnorodny dorobek profesora Wandycza, na który składa się: 13 monografii i syntez, ok. 100 artykułów naukowych i przyczynków, 120 recenzji oraz ponad 40 tekstów popularnonaukowych, zwrócił on szczególną uwagę na dwie książki, opublikowane ostatnio w Polsce. Pierwsza dotyczy dziejów narodu polskiego i innych narodowości, żyjących na ziemiach Rzeczypospolitej, po utraceniu przez Polskę niepodległości pod koniec XVIII w. i nosi tytuł *Pod zaborami*. Druga z kolei, zatytułowana *Cena wolności*, poświęcona jest historii Europy Środkowo–Wschodniej od średniowiecza do współczesności. Syntetyczne i ujęte porównawczo, rozważania profesora Wandycza obejmują Polskę, Czechy i Węgry — trzy państwa, należące do wspólnego łacińskiego kręgu kulturowego, ale też, obok sporych podobieństw, wyraźne różnice. Fakt, że obie te pozycje zostały przetłumaczone na język polski i wydane w kraju, sprzyjać będzie — jak stwierdził profesor Łossowski — szerszemu upowszechnieniu w społeczeństwie polskim cennej wiedzy o dziejach naszego narodu w kontekście Europy Środkowo–Wschodniej, w której realiach są one wszak głęboko osadzone. W uznaniu ogromnego wkładu profesora Wandycza w dzieło gruntownego przebadania i zmianie prezentacji wielu wątków i aspektów historii tej części naszego kontynentu, profesor Łossowski wręczył Jubilatowi egzemplarz tomu XXX rocznika «Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo–Wschodniej». Tom ten został specjalnie zadedykowany profesorowi Wandyczowi i poświęcony w istotnej mierze jego sylwetce naukowej.

Jako trzeci wystąpił przewodniczący Rady Naukowej IH PAN, prof. Ryszard Kiersnowski. W swej wypowiedzi nawiązał do wieloletniej osobistej przyjaźni z Jubilatem, która datuje się od 1958 r., kiedy to podczas stażu naukowego na Uniwersytecie Yale poznał profesora Wandycza i doznał od niego życzliwej opieki oraz pomocy. Wspominając udział Jubilata w Ogólnopolskim Zjeździe Historyków w Gdańsku we wrześniu 1994 r., profesor Kiersnowski wskazał na odkrywcze tezy, zawarte w referacie profesora Wandycza, analizującym powstania narodowe w dziejach Polski.

Wątek bliskich, osobistych więzi, zadziękniętych w czasie pobytu naukowego w Stanach Zjednoczonych i wyrażających się ze strony profesora Wandycza wszechstronną pomocą i życzliwością, rozwinęli profesorowie Andrzej Ajnenkiel i Zbigniew Wójcik oraz doktor Henryk Bułhak. Ten ostatni wspominał trudną do przecenienia przysługę, jaką oddał mu profesor Wandycz, udostępniając ze swych prywatnych zbiorów ważne, lecz dla historyków pochodzących z PRL nieosiągalne, materiały archiwalne. Owa spontaniczna i raczej nieczęsto spotykana w środowisku naukowców postawa profesora Wandycza — w ocenie doktora Bułhaka — z nawiązką przekraczała granice koleżeńskej grzeczności, jaką zwyczajowo świadczą sobie wzajemnie koledzy „po fachu”.

Z kolei prof. Marek Drozdowski, w imieniu organizatorów sesji naukowej poświęconej międzynarodowym aspektom wojny polsko–bolszewickiej, przygotowywanej na jesień 1995 r. w Płocku, zaprosił Jubilata do udziału w jej obradach. Zważywszy na zainteresowania i dorobek profesora Wandycza w zakresie tej

problematyki, zaproszenie to nie było gestem li tylko kurtuazji, lecz niewątpliwie też wyrazem pragnienia wzbogacenia efektów naukowych konferencji.

Jako reprezentantka młodszego pokolenia historyków wystąpiła dr Hanna Marczevska-Zagdańska, która stwierdziła, że lektura książek profesora Wandycza, dotyczących relacji Francji z jej wschodnimi sojusznikami, pozwoliła zrozumieć wiele skomplikowanych problemów związanych z jej pracą doktorską na temat polityki Stanów Zjednoczonych wobec Czechosłowacji w latach 1933–1938.

Ostatnim mówcą spośród zebranych kolegów–historyków Jubilatą był prof. Wiesław Balcerak. Podkreślił on znaczenie autorytetu naukowego profesora Wandycza w historiografii powszechnej i polskiej oraz rozwoju edukacji historycznej społeczeństw w kraju i za granicą. Prestiż ten — stwierdził Balcerak — bazuje nie tylko na wybitnych predyspozycjach intelektualnych Jubilata i jego rozległej erudycji, ale także na konsekwentnym respektowaniu przez niego etyki zawodowej, niezależnie od zmieniających się koniunktur czy mód w polityce i nauce.

Na koniec głos zabrał bohater uroczystości jubileuszowej. Wyrażając wzruszenie i wdzięczność zebranym za przybycie i słowa uznania pod swoim adresem, profesor Wandycz w lekkiej i dowcipnej formie omówił główne etapy swej kariery naukowej, zapoczątkowanej w 1945 r., kiedy to zdecydował się pozostać na emigracji. Ze słów Jubilata wynikało, że decyzja o zajęciu się dziejami Europy Środkowo–Wschodniej odzwierciedlała zarówno jego osobiste zainteresowania, zainspirowane badaniami takich znakomitych historyków jak Oskar Halecki czy Marcin Kukiel, jak i odpowiedź na istniejące ówczesnie na Zachodzie zapotrzebowanie na wiedzę o historii państw sowieckiego imperium zewnętrznego. Profesor Wandycz nie ukrywał, iż skoncentrowanie się na powyższej problematyce skutkowało szeregiem trudności, których prawdopodobnie uniknąłby, gdyby zajął się historią Związku Sowieckiego, co było mu zresztą proponowane i co stanowiło przedmiot badań bardziej atrakcyjny dla środowiska amerykańskich historyków aniżeli kraje środkowowschodnioeuropejskie. Wybierając świadomie tę „gorszą cząstkę” Jubilat zaznaczył, że ostatecznie jednak doznał satysfakcji z przybliżenia na gruncie amerykańskim dziejów ważnej, choć zaniedbanej i mniej promowanej polaci naszego kontynentu. Gdy chodzi zaś o warsztat naukowy, profesor Wandycz specjalny nacisk położył na komparatystykę. Metoda porównawcza bowiem, w jego ocenie, pozwala lepiej pojąć historie poszczególnych narodów Europy Środkowo–Wschodniej, a jednocześnie rezultaty tego rodzaju badań, jako ujęte w szerszym kontekście, są o wiele bardziej przekonujące, niż gdyby były z niego wyizolowane. Postulat wiązania dziejów narodowych z dziejami całego makroregionu, wysuwany przez licznych autorytatywnych badaczy, znajduje też poparcie czynników finansujących badania naukowe w dzisiejszym świecie, a okoliczność ta — stwierdził Jubilat — nie może wszak być dla historyków bez znaczenia.

(E. Znamierowska-Rakk)

POSIEDZENIA NAUKOWE ZAKŁADU DZIEJÓW EUROPY XIX–XX w. INSTYTUTU HISTORII PAN (X 1994–IX 1995)

- 1994 4 X Omówienie edycji *Polsko–sowiecka wojna 1919–1920*, Moskwa 1994 — ref. prof. dr hab. Wojciech Materski
- 11 X Idea niepodległego państwa białoruskiego w prasie polskiej 1919–1921 — ref. mgr Maria Wojnicka
- 25 X Omówienie książki: *Rosja, Kontynuacja czy punkt zwrotny?*, Rzeszów 1994 — ref. dr Aleksander Achmatowicz
- 8 XI Nowe nurty w historiografii białoruskiej — ref. prof. dr hab. Wiesław Balcerak
- 15 XI Powołanie Kominformu — przyczyny, przebieg, skutki — ref. doc. dr hab. Michał J. Zacharias
- 22 XI Bolszewicy a integracja Europy — ref. doc. dr hab. Romuald Wojna
- 29 XI Sprawozdanie z przebiegu konferencji „Odzyskanie Wilna” odbytej 14 X 1994 oraz z książki *Polityka narodowościowa państw Europy Środkowo–Wschodniej*, Lublin 1993 — ref. dr Bronisław Makowski
- 6 XII Czechosłowacja w amerykańskiej polityce zagranicznej 1933–1938 — ref. dr Hanna Marczevska-Zagdańska

- 13 XII Sprawy polskie w *Zapiskach* Georgija N. Michajłowskiego. t. I, 1914–1917 — ref. mgr Władysław Bułhak
- 20 XII Przegląd najnowszych ukraińskich wydawnictw historycznych — ref. dr Aleksander Achmatowicz
- 1995 3 I Omówienie książki: Wojciech Materski, *Georgija Rediviva, Republika Gruzińska w stosunkach międzynarodowych 1918–1921*, Warszawa, 1994 — ref. prof. dr hab. Piotr Łossowski
- 10 I Sprawa katyńska i polityka sowiecka wobec Polski w czasie II wojny światowej — ref. mgr Tadeusz Piętkowski
- 17 I Pojęcie i tożsamość historyczna Europy Środkowo-Wschodniej — ref. doc. dr hab. Elżbieta Znamierowska-Rakk
- 24 I Omówienie książki: Leszek Jaśkiewicz, *Sergiusz Witte. Biografia polityczna*, Warszawa 1994 — ref. prof. dr hab. Jan Sobczak
- 31 I Omówienie książki: Wojciech Materski, *Tarcza Europy. Stosunki polsko-sowieckie 1918–1939*, Warszawa 1994 — ref. doc. dr hab. Romuald Wojna
- 7 II Założenia pracy habilitacyjnej „Boje o Lwów. Pierwszy okres wojny polsko-ukraińskiej 1918–1919” — ref. dr Michał Klimecki
- 14 II Omówienie książki: A. Craig, *The Diplomats 1939–1979*, New Jersey 1994 — ref. dr Hanna Marczevska-Zagdańska
- 21 II Omówienie zbioru dokumentów: *Russkij Archiw. Wielikaja Otczestwiennaja wojna*, t. I, Moskwa 1994 — ref. doc. dr hab. Andrzej Korzon
- 28 II Przedstawienie fragmentu pracy „Konflikt polsko-litewski 1918–1920” — ref. prof. dr hab. Piotr Łossowski
- 7 III Omówienie książki: Piotr Eberhardt, *Przemiany narodowościowe na Białorusi*, Warszawa 1994 — ref. mgr Maria Wojnicka
- 14 III Archiwalia czeskie i najnowsze czeskie źródła drukowane do tematu: „Konflikt polsko-czeski 1918–1920” — ref. doc. dr hab. Marek K. Kamiński
- 21 III Omówienie książki: *Nacionalny Widnosyny w Ukraini u XX stolitti*, Kijów 1994 — ref. dr Aleksander Achmatowicz
- 28 III Omówienie książki: *Za wschodnią granicą 1917–1993. Rozmowa z ks. Romanem Dzwonkowskim*, Warszawa 1993 — ref. prof. dr hab. Wiesław Balcerak
- 4 IV Omówienie książki: Uładzimir Adamuszka, *Politycznyje represii w 20–50 gody na Belorusii*, Mińsk 1994 — ref. mgr Daniel Boćkowski
- 11 IV Sytuacja inteligencji w Wilnie w latach 1831–1863. Emigracja w głąb Rosji — ref. Halina Szymanek
- 25 IV Problem wojny prewencyjnej w raportach dyplomatów belgijskich — ref. dr Maria Pasztor
- 9 V Omówienie książki: Barbara Szordykowska, *Finlandia w polityce caratu w latach 1899–1914. Problemy rusyfikacji i unifikacji*, Gdańsk 1994 — ref. prof. dr hab. Piotr Łossowski
- 16 V Dyskusja na temat liczby obywateli polskich wywiezionych przez władze sowieckie w latach 1939–1941 — zagajają: dr Albin Głowacki, doc. dr hab. Andrzej Korzon, mgr Daniel Boćkowski
- 23 V Próba utworzenia rządu propolskiego w Kownie w sierpniu 1919 r. — ref. prof. dr hab. Piotr Łossowski
- 30 V Grecja — potencjalna sojuszniczka czy drugorzędny partner Polski? — ref. dr Władysław Stępnik
- 6 VI Omówienie książki: Vyntantas Tininis, *Sovietine Lietuva ir jos verkejai*, Wilno 1994 — ref. dr Bronisław Makowski
- 13 VI Omówienie książki: *NKWD i polskoje podpolje 1944–1945* (Zbiór dokumentów z teczek specfondu Stalina), Moskwa 1994 — ref. dr Aleksander Achmatowicz
- 26 VI Alianckie misje we Lwowie (listopad 1918–1919) — ref. dr Michał Klimecki
- 12 IX Polska propaganda prasowa we Francji 1924–1936 — ref. dr Maria Pasztor
- 19 IX Sytuacja międzynarodowa na Bałkanach po I i po II wojnie światowej. Próba porównania. — ref. doc. dr hab. Elżbieta Znamierowska-Rakk
- 26 IX Geneza amerykańskiej koncepcji powstrzymywania — ref. doc. dr hab. Michał J. Zacharias

(zestawiła E. Z.–R.)

Janusz Rieger

**słownictwo
i nazewnictwo
ŁEMKOWSKIE**

Semper